

Knopek, Jacek

"Działalność oświatowa w wybranych społecznościach polonijnych", pod red. Albina Koprukowniaka, Lublin 1994 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 30/3, 236-238

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wrażenie, że niektórym referentom chodziło bardziej o liczbę wydrukowanych tekstów. Uwaga ta nie zmienia ogólnej refleksji, że opracowanie wprowadza kilka szczegółowych ustaleń do dziejów emigracji polskiej w Skandynawii oraz wskazuje dalsze kierunki badań.

Jan Szymański
Gdańsk

Działalność oświatowa w wybranych społecznościach polonijnych, pod red. Albi-
na Kopruckowiaka, Lublin 1994, Wydawnictwo UMCS, ss. 136

Publikacja ta ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i wyraźnie nawiązuje do poprzednich wydawnictw tego typu, poświęconych szkolnictwu i oświacie polonijnej na obczyźnie¹. Wśród autorów publikacji znalazło się pięciu znawców problematyki polonijnej, a tematycznie zakres prezentowanych materiałów obejmuje problematykę oświaty polonijnej wśród polskich skupisk autochtonicznych, które w trakcie przeprowadzonych zmian polityczno-terytorialnych obecnego stulecia znalazły się w państwach sąsiadujących, ale już poza granicami kraju. W ten sposób przedstawiono problem oświaty polonijnej w Austrii na przełomie XIX i XX w., w Prusach Wschodnich, na Kaszubach i Śląsku Opolskim oraz na Zaolziu w okresie międzywojennym; po zakończeniu II wojny światowej zobrazowano swoistość oświaty polonijnej na Litwie, w Rumunii, Czechosłowacji i na Węgrzech.

Władysław Kucharski w studium: *Szkolnictwo polonijne w Wiedniu w latach 1884-1914* scharakteryzował tworzenie się oświaty polonijnej w rdzennej Austrii, gdzie w II połowie XIX w. zaczęła docierać fala polskiego wychodźstwa zarobkowego z terytorium Galicji. Jak podkreśla Autor we wstępie do artykułu: „realizując swe cele statutowe, Stowarzyszenie Polskie „Zgoda”, jako pierwsze w dziejach polskiej zbiorowości etnicznej w rdzennej Austrii, zorganizowało w r. 1884 w IV dzielnicy Wiednia szkołę języka polskiego i historii ojczyzny, do której w różnych okresach jej istnienia uczęszczało od kilku do kilkudziesięciu uczniów” (s. 7). W poszczególnych akapitach Autor dokonał charakterystyki tworzenia się pierwszych szkół polskich na terenie rdzennej Austrii oraz opisał: pierwszą szkołę polonijną w rdzennej Austrii, szkołę Polskiego Stowarzyszenia Chrześcijańskich Robotników i Robotnic „Ojczyzna” w Wiedniu, placówki Polskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej w Wiedniu, jednostki oświatowe Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Marii Konopnickiej. Jak zauważył Autor, który należy do znawców Polonii austriackiej², w całokształcie prowadzonych zajęć dydaktycz-

¹ Ośrodek lubelski UMCS tematykę oświaty polonijnej podjął już w połowie lat siedemdziesiątych, czego owocem jest ukazanie się na polskim rynku wydawniczym kilkunastu publikacji książkowych, przy których powstawaniu aktywnie uczestniczył również redaktor omawianej publikacji. Zob. *Stan i kierunki rozwoju oświaty polonijnej*, pod red. W. Kucharskiego, Lublin 1978; *Szkolnictwo polonijne po II wojnie światowej. Przeobrażenia i potrzeby*, pod red. A. Kopruckowiaka, Lublin 1980; *Język i kultura polska w szkolnictwie i oświacie polonijnej*, pod red. A. Kopruckowiaka i T. Skubalanki, Lublin 1983; *Polonijna oświata szkolna I pozaszkolna. Wybrane zagadnienia*, pod red. A. Kopruckowiaka i R. Kuchy, Lublin 1985; *Szkolnictwo polonijne w XX wieku. Studia i rozprawy*, pod red. A. Kopruckowiaka, Lublin 1986; *Oświata polonijna, materiały z konferencji naukowej*, pod red. A. Kopruckowiaka i W. Kucharskiego, Lublin 1986.

² Por. W. Kucharski, *Verband der Polen in Osterreich „Strzecha” — 80 Jahre tatigkeit*, Wien 1975; W. Kucharski, Z. Tomkowski, *Polonia w Austrii*, Lublin 1976; W. Kucharski, *Stowarzyszenia i instytucje polskie w rdzennej Austrii w latach 1867-1918*, Lublin 1984; tenże, *Polacy i Polonia w rdzennej Austrii w XIX i XX wieku*, Lublin-Wiedeń 1994; tenże, *Związek Polaków w Austrii Strzecha 1894-1994*, Lublin-Wiedeń 1996. Zob. także: A. Nadolny, *Polskie duszpasterstwo w Austrii 1801-1945*, Lublin 1994.

nych obok szkół polonijnych istotną rolę w krzewieniu polskiej świadomości narodowej odgrywały biblioteki i czytelnie polskie. Dzięki funkcjonowaniu instytucji polonijnych dowiadywano się o polskich nowościach wydawniczych.

Genezę i działalność polskich towarzystw szkolnych na terenie Prus Wschodnich, Śląska Opolskiego, Pogranicza i Kaszub w latach międzywojennych scharakteryzował Henryk Chałupczak. Na terenach autochtonicznych, będących w okresie międzywojennym pod zwierzchnictwem niemieckim, funkcjonowało sześć towarzystw szkolnych, których siedzibami były miasta: Olsztyn, Sztum, Złotów, Bytów, Opole. Wszystkie towarzystwa wchodziły w skład Związku Polskich Towarzystw Szkolnych w Niemczech. W kolejności Autor omówił powstanie, rozwój i zasady organizacyjne polskich towarzystw szkolnych w Prusach Wschodnich, na Pograniczu i Kaszubach, przedstawił genezę i zasady organizacyjne Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Śląsku Opolskim. Nieco odmiennie kształtowała się polityka Republiki Weimarskiej i III Rzeszy Niemieckiej względem mniejszości polskiej, dlatego też należało niewątpliwie więcej uwagi zwrócić na prowadzoną w Niemczech przez kolejne ekipy rządzące politykę mniejszościową.

Zenon Jasiński scharakteryzował działalność kulturalno-oświatową polskich organizacji wyznaniowych na Zaolziu (1920-1938). Należy podkreślić, że w okresie międzywojennym 70-tysięczną grupę Polaków mieszkających na terytorium Czechosłowacji cechowała bogata działalność polityczna, społeczno-gospodarcza, wyznaniowa, kulturalno-oświatowa i zawodowa. Spośród organizacji katolickich na terenie Śląska Opolskiego działał Związek Niewiast Polskich, Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej, Kongregacje Mariańskie Panien i Mężczyzn, Czytelnie Polskie, a spośród organizacji ewangelickich można wyróżnić: Stowarzyszenie Ewangelickich Niewiast, Związki Ewangelickiej Młodzieży, Towarzystwo Ewangelickiej Oświaty Ludowej.

Oświata polska na Litwie, w Rumunii i w Czechosłowacji po drugiej wojnie światowej (1945-1988) stała się punktem rozważań Albina Kopruckowniaka. Autor omawia działalność oświatową w skupiskach licznie reprezentowanych przez zbiorowości polskie zarówno w okresie międzywojennym, jak i powojennym, co wpływa korzystnie na historyczne uwarunkowania tych społeczności. Licznie reprezentowana jest zbiorowość polska na Litwie, której wielkość obecnie szacuje się od 350 do 600 tysięcy osób. Po zakończeniu działań wojennych łączność tej społeczności z Polską została przerwana. Mimo licznych utrudnień w edukacji mniejszości polskiej na Litwie w roku szkolnym 1976-1977 w szkołach polskich, polsko-rosyjskich, polsko-litewsko-rosyjskich i polsko-litewskich kształciło się ponad 16 tysięcy polskiej młodzieży. Mniejsze skupiska polskie występowały po II wojnie światowej na terenie Czechosłowacji i Rumunii. Kilka tysięcy dzieci polskich uczęszczało do szkół i przedszkoli polskich na Morawach, gdzie występują najliczniejsze zbiorowości polskie. W 1986 r. istniały jeszcze trzy szkoły polskie w Rumunii, chociaż skupiska polskie należały tam do najuboższych w Europie.

W ostatnim szkicu do problematyki polonijnej na Węgrzech Mieczysław Wieliczko przedstawił działalność kulturalno-oświatową Polskiego Stowarzyszenia Kulturalnego im. Józefa Bema na Węgrzech w latach 1958-1988. Zarys problematyki. Głównymi nurtami inicjatyw podejmowanych przez Stowarzyszenie im. J. Bema na Węgrzech po II wojnie światowej było podejmowanie zadań na rzecz rozwoju oświaty i kultury polskiej, organizowanie przedsięwzięć pielęgnujących i popularyzujących tradycję historycznych związków polsko-węgierskich, a także działalność oświatową prowadzoną w formie kursów językowych, projekcji filmów oświatowych i fabularnych, udostępnianiu prasy i książki.

Prezentowana publikacja książkowa jest kolejną edycją poszerzającą i pogłębiającą znajomość oświaty polonijnej poza granicami kraju, z tym że główny nacisk położono w niej na skupiska autochtoniczne znajdujące się w państwach ościennych. Publikacja miałaby większą wartość, gdyby objęła wszystkie sąsiadujące z Polską kraje, których geografia polityczna ukształtowała się w okresie transformacji ustrojowej, w latach 1989-1992. Do pełnego odtworzenia skupisk polonijnych sąsiadujących z Polską zabrakło Ukrainy, Białorusi i okręgu kaliningradzkiego. W ten sposób charakter publikacji byłby jednolity, a tak redaktor całości określił ją jako „wybrane społeczności polonijne”.

Jacek Knopek
Bydgoszcz

James S. Pula, *Polish Americans: An Ethnic Community*, New York 1995, Twayne Publishers, ss. 181

James Stanley Pula, ur. w 1946 r. w New York Mills, niewielkim włókienniczym ośrodku na wschód od Syracuse, jest dziekanem Metropolitan College Uniwersytetu Katolickiego w Waszyngtonie, a od 1983 r. również redaktorem *Polish American Studies*. Autor deklaruje, że przedmiotem Jego zainteresowań nie są jednostki, lecz Polonia, której historię i kulturę chce ująć syntetycznie. W dedykacji odwołuje się do dziedzictwa (*heritage*). Początków nowego spojrzenia doszukuje się w wydany w 1978 r. w Stevens Point pod redakcją Franka Mochy zbiorze studiów *Poles in America*.

Zamiarem J. S. Puli było podsumowanie nowszego dorobku historiografii amerykańskiej. Bibliografia zawiera ok. 170 pozycji, często z niedostępnych w Polsce periodyków lokalnych. Z publikacji w języku polskim cytuje jedynie doktorat Adama Walaszka o reemigracji po I wojnie (1983). Z prac krajowych autorów korzysta nieco częściej w wersji angielskiej. Dotyczy to Andrzeja Brożka, Jerzego Jedlickiego, Edwarda Kołodzieja i Lubomira Zyblikiewicza. Z pewną pozanaukową rezerwą odnosi się do Józefa Miąso, za przedstawiciela historiografii opisowej uważa Bogdana Grzelońskiego. W bibliografii figurują jeszcze Grzegorz Babiński, Alina Baran i Irena Spustek.

W historiografii amerykańskiej Autor odcina się od ujęć skrajnych, zarówno z prawa, jak i z lewa. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych wydał dwie książki poświęcone wojnie secesyjnej i jej polskiemu wątkowi. W 1990 r. był współautorem publikacji o strajkach 1912 i 1916 r. w jego rodzinnym ośrodku, organizowanych przy udziale syndykalistów (Robotników Przemysłowych Świata — IWW). Na łamach PAS ogłosił (1986) gruntowne studium o początkach restrykcji imigracyjnych, był wydawcą reedycji pierwszej historii Polonii z 1908 r. ks. Wacława Kruski, ale uczestniczył też w dyskusji nad historią Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego na łamach *PNCC Studies*.

Do źródeł Autor odwołuje się w zasadzie tylko w odniesieniu do spisów ludności, zwłaszcza 1970, 1980 i 1990 r. Opracowania w skrajnych wypadkach cytuje nawet z drugiej ręki, często wykorzystując z nich dłuższe cytaty. Pewne fragmenty opiera na jednej publikacji.

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów po 13-22 s., podzielonych na tematyczne podrozdziały. Układ rzeczowy góruje nad chronologią, parę rozdziałów zachodzi na siebie. Założenia J. S. Pula realizuje bardzo precyzyjnie. Indeks łączy hasła osobowe z rzeczowymi. Jako hasło wiodące występują polscy Amerykanie, z dziewięciu hasłami szczegółowymi, które otwiera katolicyzm (odróżniony od życia parafialnego). Z haseł rzeczowych najczęściej wy-